

Voor mijn ouders

Spectrum maakt deel uit van Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv  
Amstelplein 34  
1096 BC Amsterdam  
© 2026 Kaj Brens  
© 2026 Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, Amsterdam

Eerste druk september 2026

Ontwerp omslag: Suzan Beijer  
Beeld omslag: DEA / A. DE GREGORIO, Contributor via Getty Images  
Auteursfoto: Frank Ruiter  
Registermaker: Thom van Hoek  
Opmaak: Crius Group, Hulshout

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

ISBN 978 90 00 39376 3  
ISBN 978 90 00 39377 0 (e-book)  
NUR 700

[www.spectrumboeken.nl](http://www.spectrumboeken.nl)

# INHOUD

|                                                             |     |
|-------------------------------------------------------------|-----|
| Inleiding                                                   | 9   |
| 1 Religieus geweld                                          | 19  |
| 2 Een kleine geschiedenis van christelijke jodenhaat        | 45  |
| 3 Een kleine geschiedenis van islamitische jodenhaat        | 97  |
| 4 De vloek van Sodom, of de religieuze wortels van homohaat | 141 |
| 5 Eva's dochters, of de oorsprong van religieuze misogynie  | 181 |
| 6 Godslastering, blasfemie en het vrije woord               | 223 |
| 7 Ketterij en sektarisch geweld in het christendom          | 273 |
| 8 Ketterij en sektarisch geweld in de islam                 | 307 |
| 9 Heidenen en afgodendienaars                               | 341 |
| Dankwoord                                                   | 381 |
| Bibliografie                                                | 383 |
| Register                                                    | 415 |

## INLEIDING

Een aanslag op een abortusdokter in Florida. Een dodelijke steekpartij tijdens de jaarlijkse Pride Parade in Jeruzalem. Een moord op een Pakistaanse politicus. Een aanslag op biddende moslims in Hebron. En de vernietiging van eeuwenoude boeddhistische standbeelden in Afghanistan.

Allemaal betrekkelijk recente gebeurtenissen die op het eerste gezicht weinig met elkaar gemeen hebben. De gewelddadigheden vonden plaats in verschillende werelddelen, tegen uiteenlopende culturele achtergronden. Ze werden gepleegd door individuen of juist door organisaties. Ook de modus operandi varieert. Sommigen gebruikten messen, anderen vuurwapens of explosieven. Toch delen al deze voorbeelden één cruciale factor: het motief.

De man die in de zomer van 1994 in Florida op klaarlichte dag abortusdokter John Britton doodschoot, zag zijn daad als een religieuze plicht. Hij schreef een lijvig manifest waarin hij de aanslag op Bijbelse gronden legitimeerde. De aanslag op de Pride in Jeruzalem in 2015 werd gepleegd door een man die naar eigen zeggen kwam doden in naam van God. De moord op de Pakistaanse gouverneur Salmaan Taseer in 2011 kwam voort uit het feit dat hij ageerde tegen repressieve blasfemiewetgeving. Zijn eigen lijfwacht doorzeefde hem met 26 kogels vanwege dit godslasterlijke standpunt. De Israëliische kolonist die tijdens ramadan in 1994 bijna dertig Palestijnse moslims afslachtte in een moskee in het oude centrum van Hebron was verwickeld in een heilige strijd tegen de vijanden van Israël. En de vernieling van de monumentale Boeddha's van Bamyān door de Taliban in 2001 gebeurde met instemming van honderden Afghaanse

geestelijken. ‘Moslims zouden trots moeten zijn op het vernietigen van afgoden,’ zo verklaarde de leider van de Taliban. ‘We vereren Allah door ze te vernietigen.’<sup>1</sup> De gemene deler in al deze gevallen is, kortom, religie.

In dit boek wordt niet ingegaan op de vele theologische argumenten voor het bestaan van God of de (on)redelijkheid van geloof. Evenmin wordt betoogd dat niet te bewijzen valt dat Jezus na drie dagen uit de dood is opgestaan, of dat het onwetenschappelijk is om te geloven dat Mohammed op een gevleugeld paard genaamd Boeraak van Mekka naar Jeruzalem is gevlogen. In plaats daarvan wordt er een kritische blik geworpen op de manier waarop georganiseerde religie zich in de samenleving manifesteert, zowel in de geschiedenis als tegenwoordig. De focus ligt hierbij op de meetbare en waarneembare schadelijke effecten van religie in de materiële wereld, los van de vraag of een bepaalde godsdienst de waarheid verkondigt. Want of er nu een God bestaat of niet, de mensen die in hem geloven bestaan sowieso. Zij laten zich al eeuwen in hun gedrag en denken leiden door Zijn geboden.

Dit boek beperkt zich tot de drie monotheïstische wereldreligies: het jodendom, het christendom en de islam. Deze godsdiensten worden ook wel de abrahamitische religies genoemd, omdat ze alle drie afstammen van de aartsvader Abraham. In het allereerste Bijbelboek, Genesis, lezen we: ‘Ik ben God, de Ontzagwekkende. Richt je steeds naar mijn wil en leid een onberispelijk leven. Ik wil met jou een verbond aangaan en Ik zal je veel, heel veel nakomelingen geven.’ Abram boog zich diep neer en God sprak: ‘Ik doe jou deze belofte: je zult stamvader worden van een menigte volken. Je zult voortaan niet meer Abram heten, maar Abraham, want ik maak je vader van vele volken’ (Gen. 17:1-5). Abrahams kleinzoon, de patriarch Jakob, zou twaalf zonen krijgen die op hun beurt de stamvaders van de Israëlieten, oftewel het Joodse volk, zouden worden. Volgens de islamitische traditie is Abrahams oudste zoon, Ismaël, de stamvader van de Arabieren en daarmee ook een voorvader van de islamitische profeet Mohammed. En in het Nieuwe Testament lezen we dat Jezus een afstammeling is van koning David, die ook een nazaat is van Abraham. Joden, moslims en christenen zijn dus allen ‘kinderen van

Abraham’. De naam ‘Abraham’ betekent in het Hebreeuws dan ook ‘vader van een menigte’.

Hoewel er af en toe ook aandacht wordt besteed aan historische voorbeelden van joods geweld, ligt de nadruk vooral op christelijke en islamitische agressie. Hier zijn twee redenen voor. De eerste heeft te maken met schaal. Wereldwijd zijn er ongeveer 2,5 miljard christenen en 2 miljard moslims, tegenover zo’n 16 miljoen joden. Dit betekent dat er respectievelijk 156 keer zoveel christenen en 125 keer zoveel moslims zijn als joden. Daar komt bij dat, sinds de mislukte Bar Kochba-opstand in Judea in 135 na Christus, de Joodse diaspora altijd als minderheid heeft geleefd onder niet-Joodse heerschappij. Afgezien van een handjevol hooggeplaatste functionarissen aan het hof van christelijke of islamitische heersers had het Joodse volk tot de oprichting van Israël in 1948 weinig tot geen politieke zeggenschap, en was het eeuwenlang gebonden aan de wetten en regels van andere, vaak vijandige, religies. Hoewel het jodendom veel van dezelfde intolerante neigingen kent als het christendom en de islam, heeft het historisch gezien (in ieder geval tot 1948) nooit echt de mogelijkheid gehad om die af te dwingen, bij wet of te zwaard.

\*

Een week na de aanslag op het hoofdkantoor van het satirische magazine *Charlie Hebdo* in Parijs op 7 januari 2015 kwam de Tweede Kamer samen voor een spoeddebat. ‘De islam is haat. De islam is geweld. De islam is onverdraagzaamheid,’ betoogde Geert Wilders. De PVV-voorman noemde de islam een ‘kwaadaardige, totalitaire ideologie’, vergelijkbaar met het communisme of het fascisme. ‘De oorzaak [van de aanslag] is natuurlijk de islam die ons al zo lang de oorlog heeft verklaard. Natuurlijk zijn er vreedzame moslims, maar er bestaat geen vreedzame islam,’ zo concludeerde hij. Een tegenovergestelde benadering wordt gekozen door historicus en terrorismedeskundige Beatrice de Graaf. In haar boek *Radicale verlossing* schrijft ze dat jihadisten misbruik maken van de islam en dat hun gewelddadige interpretatie een ‘pervertering’ is van een anderszins vreedzaam geloof. Ze concludeert dat compassie en barmhartigheid

de kern uitmaken 'van wat een echt geloof is'.<sup>2</sup> Deze twee interpretaties van de islam zijn compleet tegenstrijdig. Dus wie heeft er gelijk? Is de islam inherent gewelddadig of fundamenteel vreedzaam?

Ironisch genoeg begaan Wilders en De Graaf, die ideologisch gezien mijlenver uit elkaar liggen, hier dezelfde fout. Ze wekken namelijk de suggestie dat er maar één correcte of authentieke interpretatie van deze religie mogelijk is en dat de islam gedefinieerd kan worden vanuit een gedeelde kern of essentie, haatdragend en gewelddadig dan wel barmhartig en compassievol. Dit is een valse tegenstelling. Sociologen en godsdienstwetenschappers hebben lang gezocht naar een universele en eenduidige definitie van religie vanuit een zeker 'dieper, onderliggend motief' dat alle religieuze tradities met elkaar verbindt. Maar inmiddels is er een brede consensus dat zo'n allesomvattende definitie nagenoeg onmogelijk is. Volgens de Saoedisch-Amerikaanse antropoloog Talal Asad zijn religieuze tradities 'oneindig gevarieerd' en daarom niet te vangen in één bindende en overkoepelende definitie. Want wat heeft bijvoorbeeld het shintoïsme in Japan – een eeuwenoude traditie zonder geloofsbelijdenis, geboden, profeten, preken, heilige geschriften of een geloof in het bovennatuurlijke – nu precies gemeen met de gereformeerde kerk in Urk? Toch worden beide tradities, uiteenlopend als ze zijn, stevast onder de dezelfde noemer 'religie' geschaard. Daar komt bij dat religieuze tradities sterk afhankelijk zijn van hun historische en culturele context. Religie is geen statisch fenomeen, maar constant onderhevig aan verandering. Dit maakt het lastig, zelfs onmogelijk, om religie vanuit een universele essentie te definiëren. 'Er is geen universeel erkende definitie van religie en die zal er ook nooit komen,' concludeerde een socioloog.<sup>3</sup>

Dat betekent dat religie – en dus ook de islam – überhaupt geen eenduidige en onveranderbare kern heeft. Religieuze teksten zijn tegenstrijdig en dubbelzinnig, waardoor er meerdere tegengestelde interpretaties mogelijk zijn. Ze staan vol beeldspraak, metaforen en andere stijlfiguren die eveneens multi-interpretabel zijn. Poëzie, een veelgebruikte literaire vorm in religieuze teksten, is inherent ambigu en gelaagd en daarom ook vatbaar voor uiteenlopende invulling. Hetzelfde geldt voor profetieën en parabelen. Uiteindelijk bestaat er dan ook geen manier om religieuze geschriften op een 'correcte' wijze te

interpreteren. Er is geen objectieve standaard aan de hand waarvan men andere interpretaties kan afdoen als incorrect of onjuist. Het lezen en interpreteren van heilige teksten is nu eenmaal geen exacte wetenschap. Vaak komt het neer op de persoonlijke voorkeuren en vooroordelen van de lezer. Een specifieke interpretatie zegt soms dus meer over de lezer dan de tekst. 'Ten slotte is religie per definitie een kwestie van interpretatie,' schrijft godsdienstwetenschapper Reza Aslan, 'per definitie zijn ook alle interpretaties geldig.'<sup>4</sup> Dit is een cruciaal inzicht. Het betekent namelijk dat er geen rangorde of hiërarchie van 'correcte' en 'minder correcte' interpretaties bestaat. Iedere gelovige – joods, christen of moslim, vrijzinnig, conservatief of fundamentalistisch – houdt er een eigen interpretatie op na en vult zijn geloof op zijn eigen manier in. Het betekent ook dat geen enkele stroming en geen enkel individu een monopolie heeft op het verkondigen van het 'ware geloof', ook al beweren ze anderszins. 'Tederen zal de Schrift interpreteren zoals het hem uitkomt,' schreef de vroegmoderne Duitse theoloog Johannes Tetzl.<sup>5</sup> Religie is, uiteindelijk, wat men ervan maakt.

Tegelijkertijd moeten we niet miskennen dat specifieke religieuze teksten zich wel erg makkelijk lenen voor een gewelddadige of anderszins onverdraagzame uitleg. Vaak is dit zelfs de meest voor de hand liggende interpretatie. Als er in de Koran, wat volgens de islamitische traditie het letterlijke woord van God is, wordt beveeld dat dieven gestraft moeten worden door hun handen af te snijden, is dit geen metafoor of beeldspraak. Het is een direct gebod met tastbare consequenties in de materiële wereld. Om het ongrijpbare begrip 'religie' op een enigszins concrete wijze in te vullen zal de focus hier komen te liggen op die religieuze overleveringen die door de eeuwen heen systemen van geweld, onderdrukking en censuur hebben gestimuleerd en gelegitimeerd. Zoals we zullen zien zijn verschillende vormen van religieuze haat en onverdraagzaamheid uiteindelijk terug te voeren op een handvol specifieke passages in de christelijke en islamitische heilige teksten.

---

\* 'De dief en dievegge, snijdt hun de handen af, de vergelding die zij verdienen. God stelt daarmee een voorbeeld. God is almachtig, wijs' (5:38).